

Utečenci nám nastavujú zrkadlo: akou krajinou chceme byť?

Elena G. Kriglerová a Alena Chudžíková

Centrum pre výskum etnicity a kultúry

Migrácia nie je novým fenoménom, ktorý by sa na Slovensku objavil v posledných mesiacoch. Celé územie strednej Európy je už stáročia priestorom, kde sa stretávali a vzájomne ovplyvňovali rôzne etnické, náboženské a jazykové skupiny. Slovenčina napríklad vznikla preberaním slov z takmer 100 jazykov.¹ Je to snáď najprirodzenejší jav vo vývoji rôznych spoločností.

Aj vďaka migrácii tvoria národnostné menšiny významnú časť populácie na Slovensku. Okrem obdobia socializmu, kedy boli takmer úplne uzatvorené hranice, na toto územie neustále prichádzali obyvatelia rôznych iných krajín a mnohí zas zo Slovenska odchádzali. Všetko, čo považujeme za „slovenskú“ kultúru je tak výsledkom vzájomného ovplyvňovania rôznych kultúr.

V súčasnom období, kedy je globalizácia asi najcharakteristickejším procesom ovplyvňujúcim podobu sveta, je obmedzovanie migrácie skôr naivným a nerealistickým očakávaním ako „rozumným“ prístupom jednotlivých vlád. Migrácia sa nedá zastaviť, možno ju len určitým spôsobom regulovať, aby sa krajiny vedeli vysporiadať s narastajúcim počtom obyvateľov a umožniť im úspešne sa začleniť do spoločnosti. V konečnom dôsledku, v súčasnosti (ale aj v minulosti, najmä na prelome 19. a 20. storočia) patrí Slovensko ku krajinám, z ktorých sa odchádza „za lepším životom“. Podľa demografických odhadov takmer 200 tisíc Slovákov v súčasnosti žije v zahraničí.

Nie je migrácia ako migrácia

Aj pri regulácii migrácie však treba rozoznávať dôvody, prečo ľudia do krajiny prichádzajú. Ak ide o ľudí, ktorí utekajú zo svojej krajiny pred vojnou alebo politickým či náboženským prenasledovaním, je našou povinnosťou poskytnúť týmto ľuďom útočisko. Zaväzuje nás k tomu tzv. Ženevská konvencia, ale aj azylová legislatíva, ku ktorej sme sa ako členská krajina EÚ zaviazali. Je zrejmé, že Slovensko nemôže prijať neobmedzený počet utečencov, pretože by všetkým nedokázalo zabezpečiť dôstojný život a podmienky na úspešné začlenenie sa do spoločnosti. Ale prístup v zmysle „my tu žiadnych utečencov nechceme a neprijmeme“ je v priamom rozpore nielen s princípmi humanizmu a solidarity, ale aj s našimi právnymi záväzkami. V prípade bežných migrantov, ktorí prichádzajú do krajiny za prácou, vzdelávaním alebo za svojimi príbuznými, ktorí tu žijú už dlhodobo, je právom krajiny rozhodnúť sa, v akom rozsahu a aký typ migrantov prijmeme. Napriek tomu sa ukazuje, že Slovensko je v tomto smere nerozvážne zdržanlivé.

Európa už podobné výzvy zvládla aj v minulosti

Na konci druhej svetovej vojny boli v Európe milióny ľudí, ktorí sa s uzavretím príméria ocitli mimo svojich domovov. V júni 1947 Správa Spojených národov pre pomoc a obnovu (UNRRA) prevádzkovala v západnej Európe 762 táborov na pomoc utečencom a osobám, ktoré boli vyhnané zo svojich domovov v dôsledku vojny a povojnových (často nútených) presunov obyvateľstva.

Väčšina týchto táborov sa nachádzala na území Nemecka v okupačných zónach víťazných mocností, teda v západnom Nemecku. V septembri 1945 UNRRA a ďalšie spojenecké organizácie poskytovali pomoc takmer siedmim miliónom utečencov, ktorí boli štátnymi príslušníkmi spojeneckých krajín a krajín oslobodených spod okupácie (teda nie krajín Osi, z ktorých však pochádzalo tiež niekoľko miliónov utečencov). K tomuto počtu treba pridať ďalších 7 miliónov ľudí vyhnaných zo svojich domovov, ktorí spadali pod správu v sovietskej okupačnej zóne.²

Niektorí z týchto miliónov ľudí utiekli už pred vojnou z dôvodu prenasledovania, iní utiekli pred postupujúcim frontom a bombardovaním, ďalší sa v čase podpisu mierových dohôd nachádzali v cudzích krajinách ako príslušníci armád či vojnoví zajatci. Ďalšie milióny, predovšetkým etnickí Nemci, boli násilne odsunuté zo svojich krajín v dôsledku pripísanej kolektívnej viny (takmer pol milióna tento odsun neprežilo) a v desiatkach tisícov prichádzali do Berlína, Mníchova, Lipska, Viedne a ďalších miest.

Napríklad len v júli 1945 do Berlína nútene prišlo 550 tisíc takýchto vyhnančov. Sovietske úrady vtedy vydali (márny) zákaz príchodu ďalších. **Práve tieto udalosti viedli v roku 1951 k prijatiu Ženevskej konvencie³**, ktorá bola reakciou na dovtedy nemysliteľnú humanitárnu krízu, kedy bolo potrebné zadefinovať prístup a spôsob pomoci tým, ktorí sú nútení opustiť svoje domovy v snahe o záchranu života.

Desaťročia mieru v Európe zrejme spôsobili, že sme nadobudli dojem, že vojnové konflikty prebiehajúce vo svete sa nás netýkajú. Aj preto bol v roku 1992 Soren Jessen-Petersen, predstaviteľ UNHCR, zhrozený nad situáciou v Juhoslávii: „*V Európe!!! Európa sa znova raz stala centrom záujmu UNHCR!*“ Svetové denníky v tomto roku písali v súvislosti s vojnou v bývalej Juhoslávii o najhoršej utečeneckej kríze od 40. rokov 20. storočia. V polovici roka 1992, teda rok po začatí konfliktu, opustili svoje domovy 2.3 milióna obyvateľov krajín bývalej Juhoslávie, väčšina z nich pochádzala z Chorvátska a Bosny a Hercegoviny (len v Bosne opustilo svoje domovy 51,08% obyvateľov⁴).

Do konca roku 1993 časť utečencov prijalo Nemecko (300 tisíc), Maďarsko (60 tisíc), Rakúsko (74 300), Švédsko (50 tisíc), Taliansko (32 tisíc) a ďalšie krajiny. Až 1.8 milióna utečencov však mohlo utiecť len do krajín susediacich so svojou krajinou pôvodu v rámci ešte existujúcej Juhoslávie alebo sa stali takzvanými vnútornými utečencami (*internally displaced persons*) v rámci svojej krajiny.

Ako v tom čase uviedla Sadako Ogata, vysoká komisárska OSN pre utečencov, väčšina utečencov musela opustiť svoje domovy z dôvodu etnických čistiek, ktorých sa mohli stať obeťami. Veľkú časť z ohrozených tvorili moslimovia z Bosny.⁵ Aj v tom období sa členské štáty EÚ obávali nekontrolovaného prekračovania vonkajších hraníc únie. Obávali sa aj toho, že všetci utečenci budú smerovať do krajín s najlepšimi životnými podmienkami.⁶ Aj keď na začiatku sa objavovali úmysly obmedziť prístup utečencov do iných krajín, najmä tých

susediacich s Juhosláviou, nikdy neboli snahy o úplné zatvorenie hraníc, ako je tomu v súčasnosti. Krajiny EÚ volali po koordinovanom prístupe k riešeniu utečeneckej krízy, ktorý sa nakoniec aj podarilo zaviesť. Utečenci z krajín bývalej Juhoslávie boli organizovane presídľovaní okrem európskych krajín aj do USA či Austrálie.⁷

Aj napriek tomu, že kríza takýchto rozmerov bola v Európe úplne neočakávaná, spoločným a koordinovaným prístupom sa ju podarilo zvládnuť. Navyše, poznanie povojnovej situácie v Európe nám môže pomôcť pozrieť sa na súčasnú utečeneckú krízu z inej perspektívy. Príchod milióna utečencov do súčasnej ekonomicky rozvinutej Európy s jej 500 miliónmi obyvateľmi je nepochybne výzvou. Čelili však štáty povojnovej Európy menšej výzve v „hodine nula“ (*zero hour*), v časoch totálneho rozkladu, kedy Európa začínala *de facto* od úplného začiatku?

Skúsenosti s utečencami má aj Slovensko

Možno nie v takej podobe ako krajiny západnej Európy, ale ani pre Slovensko nejde o novú tému. Nie je pravdou, že utečenecké vlny by sa Slovenska nikdy netýkali a prijatím kvót alebo akceptovaním vyššieho počtu žiadateľov o azyl by sme riešili nejakú bezprecedentnú a novú situáciu.

Slovensko má totiž skúsenosť aj so zvládaním relatívne veľkých počtov žiadateľov o medzinárodnú ochranu, teda utečencov. Medzi rokmi 2000 a 2001 narástol počet žiadostí o azyl na území Slovenska viac než päťnásobne (z 1556 na 8151). V roku 2004 to bolo až 11 395 žiadostí o azyl (pričom azyl bol udelený len pätnástim z nich).⁸ Je teda zrejmé, že Slovensko má kapacity na to, aby prijalo oveľa viac žiadateľov o medzinárodnú ochranu, ako nám vyplýva v rámci systému kvót.

Kapacity síce máme dostatočné, ale o ochote štátu skutočne prijímať ľudí, ktorí potrebujú ochranu pred prenasledovaním či vojnovými konfliktami, sa to povedať nedá. Bez ohľadu na počet žiadostí o azyl, Slovenská republika dlhodobo udeľuje maximálne 20 azylov ročne.

Migrantov potrebujeme

Demografické odhady hovoria o tom, že starnutie populácie a vysoký podiel emigrácie zo Slovenska môžu spôsobovať krajine vážne problémy. Ekonóm Vladimír Baláž, ktorý pôsobí v Prognostickom ústave SAV dokonca hovorí, že zamedzovaním migrácie páchame na Slovensku „demografickú samovraždu“. Podľa neho budeme mať už v roku 2030 o 400 tisíc ľudí v produktívnom veku menej ako dnes: „*Aby sme udržali aspoň súčasný pomer ekonomicky aktívnej populácie k dôchodcom, potrebovali by sme najmenej 10 až 15 tisíc imigrantov ročne.*“⁹

Už dnes majú firmy problém nájsť zamestnancov a situáciu porovnávajú s rokom 2008, kedy napríklad zvaračov hľadali až vo Vietame. Množstvo firiem tak naráža na svoje výrobné kapacity a má problém zvyšovať výrobu pre nedostatok pracovníkov. Táto situácia sa týka najmä priemyselnej výroby, IT sektora a logistiky.¹⁰

Imigrácia samozrejme nie je jediným riešením; okrem prijímania väčších počtov cudzincov by boli potrebné systémové zmeny v oblasti vzdelávania a rozvoja ľudských zdrojov. Tie však môžu trvať desiatky rokov. Pre začiatok by bolo minimálne vhodné poopraviť optiku – migranti, tak utečenci ako aj cudzinci prichádzajúci s povolením na pobyt, nie sú amorfné bytosti s „odlišnou kultúrou, tradíciami, spôsobom života“¹¹, ktorý je vnímaný ako *a priori*

ohrozujúci. Migranti prinášajú aj ľudský a odborný kapitál, ktorý môže spočívať práve v tej kultúrnej odlišnosti a ktorým môžu zásadne prispieť k rozvoju prijímajúcej krajiny, tak ekonomickému, ako aj spoločenskému.

Pomerne rozsiahly prieskum z Rakúska napríklad nedávno ukázal, že utečenci zo Sýrie sú v priemere vzdelanejší než samotní Rakúšania a dokonca, že ženy sú vzdelanejšie než muži.¹² Problémom však zrejme nie je ani tak prijímanie migrantov ako takých, ale prijímanie utečencov – moslimov. Premiér totiž na otázku, či má vláda riešenie pre prípad, že na Slovensko prídu milióny Ukrajincov, odpovedal: *“Prípadný vstup Ukrajiny do EÚ je pre nás obrovskou príležitosťou a najmä pre nás Slovákov. Ak nebudeme múdri my, tak bude múdry niekto iný.”* Ukrajinu vidí ako obrovskú šancu v biznise.¹³

Volebné kalkulácie

Striktne odmietavý postoj vlády k prijímaniu utečencov vo svetle týchto poznatkov ukazuje, že v tejto krajine úplne absentujú politickí lídri, ktorí by mali aspoň akú-takú víziu smerovania štátu a spoločnosti. Zdá sa, že hlavným zmyslom aktivity väčšiny politických strán je len získanie politických bodov potrebných na znovuzvolenie v najbližších voľbách. A práve predvolebný boj určil charakter debaty o prijímaní utečencov na Slovensko. Lídrom tejto debaty sa stal vládny SMER-SD, ktorý staval na otázku bezpečnosti a ktorého predvolebné heslo *“Chránime Slovensko”* v miernejších verziách preberajú aj ďalšie strany (napr. KDH, Most/Híd)¹⁴ – zrejme pod dojmom, že tento typ rétoriky vládnej strane získal pár percentuálnych bodov k dobru.

Každé vyjadrenie premiéra či ministra vnútra k téme migrácie je dobre premyslené a podložené prieskumami verejnej mienky. Netreba však zabúdať na to, že verejná mienka sa netvorí v spoločenskom vákuu, ale výrazne ju ovplyvňujú spoločenské authority. Politické elity tak nielen reagujú na nálady spoločnosti – alebo, eufemisticky povedané, *“počúvajú hlas svojich voličov, či vykonávajú mandát, na ktorý boli zvolení”* – ale ich aj spoluvytvárajú.¹⁵

Ako uvádza Ivana Rapošová a Tina Gažovičová vo svojom článku¹⁶, bežní obyvatelia nemajú dostatok informácií o téme migrácie a sú si toho vedomí. Práve tu sa ukazuje, kto má tzv. *“prístup k diskurzu”*, teda kto má moc ho určovať, vytvárať a posilňovať dopyt verejnosti po určitých témach.¹⁷

Strach náš každodenný...

Prečo však diskusii o tom, či prijímať utečencov na Slovensko alebo nie, dominuje práve bezpečnostný aspekt? CVEK už dlhodobo poukazuje na to, že politiky voči menšinám sú na Slovensku silne sekuritizované – menšiny sú teda prezentované ako ohrozenie pre *“naš spôsob života”*.¹⁸ Tento typ rétoriky sa obvykle zintenzívňuje a prehľbuje v predvolebnom období. Maďarská menšina je už tradične obviňovaná z toho, že priamo ohrozuje integritu SR a štátny jazyk. Rómovia sú zas neustále obviňovaní zo zneužívania sociálneho systému. Za svoju chudobu si údajne môžu sami, pretože sa nedostatočne snažia, prípadne im tento spôsob života *„kultúrne“* vyhovuje. Nehovoriac o mapách kriminality vytváraných na základe etnicity¹⁹, ktoré prispievajú doslova k pocitu ohrozenia na živote.

V situácii ohrozenia končí zmysluplná debata a možno prijímať aj opatrenia, ktoré zásadným spôsobom zasahujú do ľudských práv a slobôd. Premiér veľmi rýchlo spojil utečeneckú krízu s teroristickými útokmi v Paríži a použil ich ako argument na obmedzovanie ľudských práv:

„Pokiaľ ide o bezpečnosť Slovenska a celej Európskej únie, tu ma žiadna etika nezaujíma. Uvedomme si, že bezpečnostné riziká sú jednoducho obrovské (...) preto nevidím žiadny dôvod, ani ľudské práva, ani humanizmus, ani zisťné dôvody, akými sú lacná pracovná sila na to, aby sme zamlčovali obrovské bezpečnostné riziká, ktoré so sebou táto migračná vlna prinesie.“²⁰

Takáto rétorika výrazne oslabuje koncept ochrany ľudských práv nielen pre migrantov žijúcich na Slovensku, ako ukazujú nedávno prijaté „protiteroristické zákony“, ale pre všetkých obyvateľov. Ľudské práva sú pritom jedným z najdôležitejších princípov demokracie a ich spochybňovanie vedie k praktikám totalitných režimov. Ako napísala ombudsmanka Jana Dubovcová, akékoľvek rozhodnutia o zásahoch do ochrany ľudských práv s cieľom posilniť bezpečnosť krajiny by mali byť vážené na miskách lekárnických váh a nie schvaľované v skrátanom legislatívnom konaní.²¹ V podobnej atmosfére strachu (hoci nie tak intenzívnej) boli prijaté nedávne zmeny ústavy, zákon o občianstve, ktorý umožnil odoberať štátne občianstvo tým, ktorí prijali občianstvo iného štátu (teda boli nedostatočne lojálni), zákon o hmotnej núdzi či najnovšie tzv. protiteroristický balíček. Prioritou sa stáva zjednotenie proti “nepriateľovi” – v súčasnosti zrejme ide len o zjednotenie elektorátu naprieč spoločnosťou. Po Maďaroch, Rómoch a LGBTI ľuďoch sa nepriateľom číslo jedna stali moslimovia, a teda “*ani na dobrovoľnom základe neprijmeme žiadnych moslimov*”, ako vyhlásil premiér.²² Voči týmto vyjadreniam sme však nezaznamenali žiadnu zásadnejšiu reakciu zo strany opozície. Jediný hlas, ktorý sa snaží túto rétoriku vyvažovať, patrí prezidentovi, ktorý dokonca prijal predstaviteľov Islamskej nadácie na Slovensku a uistil ich, že “*na Slovensku sa vždy môžu cítiť doma a najmä, že on osobne sa snaží robiť, čo môže, aby napätú situáciu upokojil.*”²³

Na Slovensku neplatí, že história je učiteľkou života

Takéto reakcie predstaviteľov vlády, ale aj ostatných politikov naprieč politickým spektrom sa nielenže vymykajú základným hodnotám solidarity a dodržiavania základných ľudských práv, ale sú aj veľmi nebezpečným trendom do budúcnosti. Vyhlásenia premiéra na adresu moslimov mnohí porovnávajú s rétorikou vojnového Slovenského štátu voči Židom.²⁴ Nie je však takáto rétorika pripisujúca kolektívnu vinu za problém globálneho charakteru určitej skupine ľudí len na základe nejakého znaku (náboženstvo) ešte horšia, keď jej hlavným aktérom je premiér **demokratického** štátu, ktorý je zároveň členom Európskej únie?

Vojnový Slovenský štát bol otvorene totalitný a autoritársky. S istou dávkou cynizmu možno povedať, že sa aspoň nehral na to, že je postavený na demokratických a ľudskoprávných princípoch.²⁵ V prvej polovici 20. storočia boli Židia vnímaní ako univerzálna hrozba, čo umožnilo, že holokaust bol mysliteľný a zrealizovateľný. Univerzálnou hrozbou zodpovednou za zmeny globálneho rozsahu sa však môže stať ktorákoľvek iná skupina, napríklad moslimovia, ako varuje Timothy Snyder.²⁶

Zdôrazňovanie bezpečnostných rizík spojených s migráciou Slovensko nijakým spôsobom neprispieva k riešeniu toho, čo sa nazýva utečeneckou krízou. Momentálne sa zdroje určené na potravinovú pomoc presúvajú na ochranu hraníc.²⁷ Vláda totiž vidí jediné riešenie tejto krízy v hermetickom uzavretí hraníc, aby Slovensko ochránili pred prílevom tých, ktorí “*úplne inak žijú, úplne inak rozmyšľajú, budú obťažovať naše ženy na verejných priestranstvách.*”²⁸ Ide teda o ochranu “nášho spôsobu života”, ktorý je v porovnaní so spôsobom života tých cudzích považovaný za *a priori* morálny a normálny (“*Zlyhala predstava, že môžeme do Európy priniesť ľudí, ktorí sa budú normálne správať tak, ako to od nich očakávame. Prichádzajú takí, ktorí chcú páchať závažné teroristické činy alebo sa správajú inak, pretože majú iný vzťah k ženám, dobre vieme aký.*”²⁹).

Kam sa podela ľudskosť?

Okrem mimoriadne silnej stereotypizácie a homogenizácie obrovskej skupiny ľudí len na základe ich (domnelého) vierovyznania, pozorujeme aj výraznú dehumanizáciu utečencov. Na politickej úrovni sa z celej debaty o možných riešeniach utečeneckej krízy prakticky vytratilo to, že ide o ľudské životy. O utečencoch sa hovorí ako o „vlne“, „príleve“ či ako o predmetoch, ktoré možno „doviezť a niekde ich uložiť“,“³⁰ teda ako o neživých veciach, s ktorými možno zachádzať podľa potreby. Je jednoduchšie prijímať represívne či nehumánne opatrenia voči tým, ktorí sú vo vnímaní verejnosti zbavení ľudských charakteristík.

S dehumanizáciou úzko súvisí aj ďalší aspekt tejto debaty. Presun zdrojov na potravinovú pomoc na ochranu hraníc a následné uzavretie hranice bude znamenať, že vedome necháme státisíce ľudí v ohrození života. To všetko za cenu ochrany “nášho spôsobu života”.

Aj v tejto súvislosti nachádza Timothy Snyder paralelu, keď píše, že “*dôvodom (označenia skupiny ľudí ako zdroja globálneho problému, pozn. autorky) pritom nemusí byť nepotlačiteľná obava zo života a smrti (...), len momentálne presvedčenie, že ochrana nášho spôsobu života si vyžaduje dramatickú akciu.*”³¹ Práve tento pocit existenciálneho ohrozenia pomáhajú vytvárať politické elity v záujme volebného víťazstva.

Rozsah, v akom sú v súčasnosti utečenci a celkovo migranti zobrazovaní ako hrozba pre krajinu, tu však snáď od roku 1989 nebol. V súčasnosti politici využívajú kombináciu tzv. symbolických a realistických hrozieb³² - strachu zo zániku toho, čo sa označuje ako slovenská kultúra, ekonomického ohrozenia a po udalostiach v Paríži a Kolíne nad Rýnom aj pocitu ohrozenia životov obyvateľov Slovenska. Či už politici očakávajú, že za pocit bezpečia voliči zabudnú na skutočné problémy tejto spoločnosti alebo ich vyjadrenia reflektujú aj ich osobné presvedčenie, sú si vedomí, že strach je zjavne efektívnym mobilizačným nástrojom.

A čo príde po voľbách?

Krátkozrakosť stratégie ochrany bezpečnosti sa ukáže už v blízkej budúcnosti. Je otázne, dokedy sa Slovensko bude môcť tváriť, že nie je súčasťou nielen Európy, ale ani sveta, že je sebestačným ostrovom, ktorého sa globálne výzvy nedotýkajú. Vnútroeurópska solidarita sa na Slovensku nazýva “bruselským diktátom”, ktorému sa v záujme zachovania vlastnej suverenity v žiadnom prípade nepodriadieme.

Prijatie zodpovednosti voči európskemu spoločenstvu a jeho hodnotám, ktorú sme so vstupom do EÚ prijali, pritom nijakým spôsobom neohrozuje štátnu suverenitu. Práve naopak. Pre krajiny ako Slovensko členstvo v EÚ nie je jednou z možností existencie. Ako naznačuje Timothy Snyder³³, je to jediná možnosť udržania štátu v podobe, v ktorej dokáže plniť svoju funkciu – vytvárať také podmienky, v ktorých jediným cieľom človeka nie je iba jeho osobné prežitie a v ktorých môžu byť uznané, podporované a chránené práva každého jednotlivca.³⁴ Práve vládna strana často hovorí o tom, že chce zo Slovenska vytvoriť silný štát. Sila štátu však spočíva aj v schopnosti prijímať výzvy a nezatvárať pred nimi oči dúfajúc, že tak zmiznú. Ako uvádzame vyššie, migráciu nie je možné zastaviť, je možné ju istým spôsobom regulovať. Cudzinci na Slovensko teda budú prichádzať aj naďalej a je vysoko pravdepodobné, že medzi nimi budú aj utečenci, aj moslimovia. Akým spôsobom sa bude potom spoločnosť vyrovnávať s nedostatkom sociálnej súdržnosti, ktorá aktuálne dostáva každým dňom čoraz viac na frať?

Otázka nie je, či prijať utečencov, ale ako žiť v čoraz rozmanitejšom svete

Rozdeľovaním obyvateľov na tých, ktorí rozhodujú (tzv. „štátotvorný národ“) a tých, ktorým sú isté práva majoritou priznávané, vytvárame občanov prvej a druhej kategórie. Ich vzájomné spolužitie však môže byť súdržné len vtedy, ak všetci obyvatelia majú možnosť patriť do spoločnej komunity a stať sa súčasťou spoločného „my“. V opačnom prípade budú stále existovať skupiny, voči ktorým sa obyvatelia budú brániť a protestovať. Na Slovensku sa organizovalo množstvo petícií napríklad proti výstavbe domov pre Rómov³⁵, ale aj proti azylovým domom pre týrané ženy a deti³⁶, či proti prijímaniu utečencov v Gabčíkove. Poukazuje to na výraznú roztrieštenosť obyvateľstva a neochotu rešpektovať potreby a špecifiká iných. V takejto atmosfére je snaha o vytváranie pocitu ohrozenia veľmi efektívnou zbraňou politikov. Nič však nerieši, len zhoršuje vzájomné vzťahy a vyvoláva ešte väčšie napätie medzi obyvateľstvom.

Pocit prináležania a spoločné „my“

Po udalostiach v Kolíne nad Rýnom premiér vyhlásil, že „*migranti s inými tradíciami sa nedajú integrovať. Jednoducho to nejde*“.³⁷ Situáciu posudzuje len na základe individuálnych príkladov, ktorých existenciu síce netreba popierať, avšak takisto však nemožno popierať to, že absolútna väčšina migrantov žijúcich v európskych krajinách vedie bežné životy – pracujú, študujú, platia dane, vytvárajú hodnoty. Integrácia je nielen možná, ale aj nevyhnutná.

Krajiny západnej Európy, ktoré sú údajne plné mýtických „no-go“ zón, kde neplatí európske právo,³⁸ si veľmi dobre uvedomujú, že význam integrácie pre spoločnosť ako celok dlhodobo podceňovali. Vedia, že ich obyvatelia migrantského pôvodu, ktorých niektorí označujú za „neintegrovateľných“, sú v skutočnosti obeťami politikov, ktoré neboli dostatočne inkluzívne a nevytvorili pre všetkých ľudí rovnosť šancí stať sa plnohodnotnými členmi spoločnosti. Či už to bol tlak na úplnú asimiláciu, rozdielne podmienky vzdelávania či vstupovania na trh práce, alebo nemožnosť získať trvalejší pobyt prípadne občianstvo, tieto krajiny neumožnili skutočné zapojenie menších do spoločnosti. Ak ste vnímaní len ako obyvatelia druhej kategórie, len ťažko si môžete vytvoriť silný pocit prináležitosti ku krajine, ktorá vás na svojom území v podstate len „toleruje“.

Akákolvek spoločnosť môže prosperovať (ekonomicky i spoločensky) len vtedy, ak sú do nej plnohodnotne zapojení všetci jej členovia a cítia k nej prináležitosť (*sense of belonging*). Pocit spolupatričnosti však musí fungovať obojstranne. Členovia komunity sa musia cítiť byť jej súčasťou a ostatní členovia ich musia za takých považovať. Súdržnosť však nie je stav, je to neustály proces vytvárania vzájomných vzťahov a zapojenia všetkých do rozhodovania. Konflikty sú bežnou súčasťou spolužitia a nedá sa im nikdy úplne vyhnúť, avšak dajú sa riešiť konštruktívne s cieľom nájsť spoločný konsenzus. Z tejto definície „súdržnosti“ jednoznačne vyplýva, že strach, vylučovanie istých skupín alebo ich segregácia v akejkoľvek podobe vytvára múry, ktoré sú často nielen symbolické, ale aj reálne. Žiadna verejná politika preto nemôže byť úspešná, ak je postavená na rozdeľovaní ľudí.

Inkluzívne politiky ako cesta k sociálnej súdržnosti

Ako najefektívnejšie sa javia politiky, ktoré sú navrhované a implementované na lokálnej úrovni. Miestna samospráva je dostatočne blízko svojim obyvateľom, aby poznala ich potreby a špecifiká. Zároveň má množstvo kompetencií, aby nastavovala svoje lokálne politiky tak, aby sa mohla rozvíjať celá komunita. Ukazuje sa, že obce a mestá, ktoré sa vydali cestou prijímania

a implementovania inkluzívnych politík (napr. Spišský Hrhov či Dolný Kubín), sú oveľa úspešnejšie v začleňovaní rôznych skupín obyvateľstva, ale aj v celkovom rozvoji (ekonomickom, sociálnom aj kultúrnom).

Ak by súčasná vláda, alebo aj ďalší predstavitelia politických strán sústredili všetku energiu, ktorú využívajú na ochranu Slovenska na úvahy o lepšom spolužití rôznych skupín, možno by prišli na to, že to nie je až také nerealistické, ako sa snažia voličom predostrieť. Primátor Traiskirchenu, kde je jedno z hlavných zariadení pre utečencov v Rakúsku, vyhral na jeseň voľby preto, lebo hľadal spôsoby, ako zapojiť obyvateľov do pomoci utečencov. Miestni ľudia hrávali s utečencami futbal, zapájali sa do viacerých spoločných aktivít. Koniec koncov, na utečencov sú za desaťročia zvyknutí. V päťdesiatych rokoch prijali tisíce utečencov z Maďarska po povstaní v roku 1956. Po roku 1968 zas prijali množstvo utečencov z bývalého Československa. Neskôr prichádzali ľudia z Afganistanu a Iraku, po roku 1992 zas ľudia z Balkánu, o ktorých sme písali aj v tomto texte. Obyvatelia Traiskirchenu si preto zvolili človeka, ktorý sa snaží na túto situáciu pozerat' pragmaticky, nie hystericky.³⁹

Primátor Viedne zas postavil svoju predvolebnú kampaň na tom, že sa stretával s utečencami a hrával s nimi stolný futbal alebo basketbal. Zdá sa, že Slovensko bude musieť prejsť ešte dlhú cestu, kým sa politické body začnú získavať inými „kartami“ ako vytváraním pocitu ohrozenia. Ak však chceme ostať naďalej demokratickou krajinou, inú možnosť nemáme.

- ¹ Ološtiak, M. (n.d.). Lexikológia slovenského jazyka, dostupné na: <http://olostiak.webz.cz/2prekl/P9-preberanie.pdf>
- ² Judt, T. (2010). *Postwar. A History of Europe since 1945*. London: Vintage.
- ³ International Committee of the Red Cross (ICRC), *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention)*, 12 August 1949, 75 UNTS 287, dostupné na: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36d2.html>
- ⁴ Radović, B. (2005). A Brief Retrospective on the Problem of Refugees in the Yugoslav Wars. In Opačić, Goran, Vidaković Ivana, Vujadinović, Branko (eds.), *Living in Post-war Communities*. Belgrade: IAN International Aid Network, s. 11-28, dostupné na: <http://www.ian.org.rs/publikacije/posleratnezajednice/book/04%20A%20brief%20retrospective%20on%20the%20problem%20of%20refugees%20in%20the%20Yugoslav%20wars%201991-99.pdf>
- ⁵ Kamm, H. (1992). Yugoslav Refugee Crisis Europe's Worst Since 40's. *New York Times*, 24.7.1992, dostupné na: <http://www.nytimes.com/1992/07/24/world/yugoslav-refugee-crisis-europe-s-worst-since-40-s.html>
- ⁶ Barutciski, M. (1994). EU States and the Refugee Crisis in the Former Yugoslavia. *Refuge*, 14(3), 32-35, dostupné na: <http://refuge.journals.yorku.ca/index.php/refuge/article/viewFile/21820/20489>
- ⁷ *Ibid.*
- ⁸ Štatistiky Migračného úradu Ministerstva vnútra SR
- ⁹ Baláž, V. (2015). 'Pácha Slovensko demografickú samovraždu?' *Sme*, 24.11.2015, dostupné na: <http://komentare.sme.sk/c/8082740/pacha-slovensko-demograficku-samovrazdu.html>
- ¹⁰ Jurašková, T. (2016). 'Firmy varujú: je tu 300-tisíc ľudí bez práce a nevieme nájsť človeka.' *Hospodárske noviny*, 13.1.2016., dostupné na: <http://hn.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy-117/firmy-varuju-je-tu-300-tisic-ludi-bez-prace-a-nevieme-najst-cloveka-1051853>
- ¹¹ Tlačová konferencia premiéra Robera Fica, 7.1.2016, dostupné na: <http://www.ta3.com/clanok/1075870/tb-rfica-o-sprisennej-migracnej-politike.html>
- ¹² Ortner, M. (2016). AMS-Kompetenzchecks: Flüchtlinge viel besser gebildet als erwartet. *Format.at*, 12.1.2016, dostupné na: <http://www.format.at/wirtschaft/ams-kompetenzchecks-fluechtlinge-6184499>
- ¹³ HNonline.sk (2015). 'Fico chystá obrovské prekvapenie. Ide o tisícky pracovných miest.' *HNonline.sk*, 8.12.2015, dostupné na: <http://hn.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy-117/fico-chysta-obrovskie-prekvapenie-ide-o-tisicky-pracovnych-miest-998880>
- ¹⁴ Krbatová, L. (2016). 'Bezpečnosť hlása už aj opozícia, na predvolebné plagáty nasadzujú nové slogany.' *SME*, 4.1.2016, dostupné na: <http://domov.sme.sk/c/20070306/bezpecnost-hlasa-uz-aj-opozicia.html>
- ¹⁵ Pozri napr. Harvey, D. (1996). *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Cambridge, Oxford: Blackwell; Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. 2. vydanie. Harlow: Pearson Education Limited.
- ¹⁶ Rapošová, I., Gažovičová, T. (2016). Protipól k strachu: občianske aktivity na pomoc utečencom. *Menšinová politika na Slovensku*, 5(1).
- ¹⁷ Van Dijk, T. A. (1996). Discourse, Power and Acces. In C. R. Caldas-Coulthrad & M. Coulthard (eds.), *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*. Londýn: Routledge, s. 84-106.
- ¹⁸ Pozri napr. Lajčáková, J. (2012). Menšinová politika na Slovensku v roku 2011. Výročná správa. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, dostupné na: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2015/11/Mensinova-politika-na-Slovensku-v-roku-2011.pdf>
- ¹⁹ Burčík, M. (2011). 'Rada pre Rómov má mapu zločinu.' *SME*, 4.1.2011, dostupné na: <http://domov.sme.sk/c/5706360/radca-pre-romov-ma-mapu-zlocinu.html>
- ²⁰ Domovec, F. (2015). 'Ficova sponda' k utečencom: Keď ide o bezpečnosť, nepozná ľudské práva.' *Aktuálne.sk*, 22.11.2015, dostupné na: <http://aktualne.atlas.sk/ficova-sponda-k-utecencom-ked-ide-o-bezpecnost-nepoznam-ludske-prava/slovensko/politika/>
- ²¹ Dubovcová, J. (2015). Ohrozujúci nepokoj v pokojnej vianočnej krajine.' *Sme*, 30.11.2015, dostupné na: <http://komentare.sme.sk/c/8089433/ohrozujuci-nepokoj-vpokojnej-vianocnej-krajine.html#ixzz3t0hdwXi>
- ²² *Supra* poznámka č. 11
- ²³ Islamonline.sk (2016). 'Prezident Andrej Kiska sa stretol s predstaviteľmi islamskej nadácie.' 14.1.2016, dostupné na: <http://www.islamonline.sk/2016/01/prezident-andrej-kiska-sa-stretol-s-predstavitelmi-islamskej-nadacie/>
- ²⁴ Kern, M. (2016). 'Fico si platí, aby jeho slová o moslimoch bolo vidno.' *Denník N*, 11.1.2016, dostupné na: <https://dennikn.sk/340650/fico-plati-aby-slova-moslimoch-vidno/>
- ²⁵ „Presun od demokracie k autoritárskemu režimu sa spájal s nástupom „nového myslenia. (...) Na Slovensku udávala tón HSLS so svojou národnou a náboženskou orientáciou, pričom v narastajúcej miere absorbovala nielen nemecké, ale aj talianske vplyvy. Základným prvkom nového myslenia bola kritika demokracie, či dokonca jej negácia, keď viac sa diskutovalo o tom, čo zlé priniesla prvá republika, ako o tom, čo lepšie by malo priniesť nové usporiadanie pomerov. (...) V kritickom období to boli predovšetkým oni (čelní predstavitelia HSLS, pozn.

autorky), kto vedome viedol nielen propagandu proti demokracii, ale aj v prospech novej (zglajchšaltovanej) národnej kultúry, budúcnosti spojenej s mladosťou a nacistickým Nemeckom, resp. kto verejne otváral otázku samostatnosti Slovenska. (...) Výsledok (salzburských, pozn. autorky) rokovani predseda vlády Tuka interpretoval a verejne deklaroval vo svojom prejave v Bratislave už 30. júla, keď hovoril o nástupe éry slovenského národného socializmu. (...) V ňom hneď v úvode naznačil potrebu revízie ústavy. Podrobil kritike liberalizmus, demokraciu i komunizmus a súčasne vyzdvihol nemecký národný socializmus, ktorý v priamej dobovej konfrontácii s demokraciou podľa jeho slov zvíťazil. (...) Pri polemike s Tukom prezident a predseda HSLS Tiso vyzdvihoval zjednocujúcu funkciu strany vo vzťahu k národu i štátu. (...) Naznačil spôsob prehlbenia totalitného charakteru režimu – vytvoriť ‘uzavretý kruh nielen ideologický, ale I prakticko politický, z ktorého žiaden jednotlivec ani ideovo ani prakticky nemôže vybočiť’. Ďalej navrhoval zlúčiť stranícky a štátny aparát.” Pekár, M. (2014). Štátna ideológia a jej vplyv na character režimu. In Fiamová, Martina, Hlavinka, Ján, Schvarc, Michal a kol., *Slovenský štát 1939 – 1945: Predstavy a reality*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2014, s. 137-152.

²⁶ Snyder, T. (2015). Čierna zem. Bratislava: Premedia.

²⁷ *Supra* poznámka č. 11

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Supra* poznámka č. 26, s. 316

³² Pozri napr. Stephan, W.G., Diaz-Loving, R., Duran, A. (2000). Integrated Threat Theory and Intercultural Attitudes: Mexico and the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(2), 240-249.

³³ Tóda, M. (2015). ‘Timothy Snyder: Odmietanie utečencov je o vašom narcizme.’ *Denník N*, 25.10.2015, dostupné na: <https://dennikn.sk/277764/timothy-snyder-odmietanie-utecencov-vasom-narcizme/>

³⁴ *Supra* poznámka č. 26.

³⁵ Vašečka, M., Jurásková, M., Kriglerová, E., Puliš, P., Rybová, J. (2002). Rómske hlasy. Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

³⁶ Nagyová, S. (2015). ‘Ďalšia petícia proti domu pre týrané ženy.’ *Pravda*, 15.10.2015, dostupné na <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/333178-dalsia-peticia-proti-domu-pre-tyrane-zeny/>

³⁷ *Supra* poznámka č. 11

³⁸ Tento mýtus posilňuje aj premiér SR, naposledy na tlačovej konferencii 7.1.2016, dostupné na: <http://www.ta3.com/clanok/1075870/tb-r-fica-o-sprisennej-migracnej-politike.html>

³⁹ Tieto vyjadrenia primátora Traiskirchenu zazneli na výmennom stretnutí pre vytvorenie sietí z názvom „Útek do Európy. Humanitárna pomoc a trvalá integrácia. Cezhraničná civilná a komunálno-politická spolupráca ako spôsob riešenia?“, ktoré 12.11.2015 v Bratislave organizovala Friedrich Ebert Stiftung.